

Πρέπει να θεσπισθεί και στην Ελλάδα το ασυμβίβαστο βουλευτή και υπουργού;*

του Νέστορα Ε. Κουράκη

Στην Ελλάδα οι υπουργοί κατά κανόνα επιλέγονται μέσα από τις τάξεις των βουλευτών και αυτό θεωρείται ως κάτι σχεδόν αυτονόητο. Υποτίθεται ότι έτσι οι υπουργοί, έχοντας υποστεί αυτό το οποίο ο Κώστας Χρυσόγονος αποκαλεί «βάσανο της διεκδίκησης της λαϊκής ψήφου»¹, έχουν αντίστοιχη «λαϊκή νομιμοποίηση» και είναι περισσότερο ευαίσθητοι και υπεύθυνοι μπροστά στις ανάγκες των ψηφοφόρων τους και του λαού γενικώτερα.

Και είναι αυτή η αντίληψη τόσο πολύ αυτονόητη, ώστε κανείς συνταγματολόγος στην Ελλάδα να μην έχει ασχοληθεί μονογραφικά –εξ όσων γνωρίζω- με το συγκεκριμένο θέμα, και ιδίως με δύο εύλογα συναφή ερωτήματα: πρώτον, κατά πόσον με την συνύπαρξη των δύο ιδιοτήτων, βουλευτή και υπουργού, δηλαδή ιδιοτήτων που εντάσσονται ταυτόχρονα στην νομοθετική και την βουλευτική εξουσία, πλήρτεται ευθέως η θεμελιώδης και μη αναθεωρητέα συνταγματική διάταξη του άρθρου 26 για την διάκριση των εξουσιών, που επιτάσσει να μην αποκτά μια εξουσία ανεξέλεγκτες αρμοδιότητες εις βάρος των άλλων. Και δεύτερον, κατά πόσον με την συνύπαρξη των δύο αυτών ιδιοτήτων υποθάλπονται και διευκολύνονται οι πελατειακές σχέσεις μεταξύ βουλευτή-υπουργού και των ψηφοφόρων του.

Το κρίσιμο αυτό θέμα του ασυμβίβαστου ή μη των δύο ιδιοτήτων, βουλευτή και υπουργού, είχα την ευκαιρία να εξετάσω σε εισήγησή μου που παρουσιάσθηκε, έπειτα από πρόσκληση, σε Νομικό Συνέδριο της Ένωσης Εισαγγελέων Ελλάδας και του Δικηγορικού Συλ-

λόγου Γυθείου (Οίτυλο Μάνης, 26-28.6.2015). Από την εισήγηση αυτή παρατίθενται κατωτέρω τα κυριώτερα σημεία:

I. Συγκριτικές Παρατηρήσεις και Ελληνικό Δίκαιο

Εν πρώτοις, αξίζει να επισημανθεί ότι στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ, πάνω από δέκα χώρες έχουν νιοθετήσει το ασυμβίβαστο. Ειδικώτερα, σε χώρες με προεδρικό ή ημι-προεδρικό πολίτευμα, όπως αντιστοίχως αφ' ενός οι ΗΠΑ και η Κύπρος, και αφ' ετέρου η Γαλλία, το ασυμβίβαστο καθιερώνεται πλήρως, με την έννοια ότι απαγορεύεται ρητά η ταυτόχρονη κατοχή της ιδιότητας του μέλους και της εκτελεστικής και της νομοθετικής εξουσίας (εφ' εξής, μονολεκτικά: ασυμβίβαστο): ά. εδ. 6§2 Συντ. ΗΠΑ, ά. 59§2 κυρπ. Συντ., ά. 23 γαλλ. Συντ. Όμως, και σε σειρά άλλων Ευρωπαϊκών χωρών, που έχουν μεν κοινοβουλευτικό πολίτευμα αλλά στις οποίες η επίδραση των διδασκαλιών της Γαλλικής Επανάστασης 1789 περί διάκρισης των εξουσιών υπήρξε καθοριστική (πρβλ. ά. 16 γαλλ. Διακήρυξης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου 1789), το ασυμβίβαστο έχει καθιερωθεί προ πολλού στο Σύνταγμά τους, τουλάχιστον για όσο διάστημα διαρκεί μία υπουργική θητεία: Ελβετία (ά. 144§1), Βέλγιο (ά. 50), Ολλανδία (ά. 57§2), Λουξεμβούργο (ά. 54§1), Αυστρία (ά. 70§2), Νορβηγία (ά. 62§2), Πορτογαλία (ά. 154§1), Βουλγαρία (ά. 68§2) κ.λπ.

Στον αντίποδα υπάρχουν χώρες που αναγνωρίζουν στο Σύνταγμά τους ή ως (άγραφη) συνθήκη του πολιτεύματός τους την υποχρεωτική σύμπτωση των δύο

* Ιδιαίτερες ευχαριστίες εκφράζονται και από την θέση αυτή για την πολύτιμη αρωγή στην σύνταξη του τελικού κειμένου προς τον πρ. Υπουργό Δικαιοσύνης Ιωάννη Μ. Βαρβιτσιώτη και προς τους συναδέλφους μου στα Πανεπιστήμια Αθηνών και Λευκωσίας Συνταγματολόγους Σπύρο Βλαχόπουλο και Κωνσταντίνο Στρατηλάτη.

ιδιοτήτων, δηλαδή του μέλους νομοθετικού σώματος και υπουργικού συμβουλίου, μέσα στο πνεύμα μιας ιδιαίτερης έμφασης στην ιδέα του κοινοβουλευτισμού, ο οποίος προσδίδει στο Κοινοβούλιο, ως φορέα της νομοθετικής εξουσίας, την θεσμική υπεροχή απέναντι στις άλλες δύο εξουσίες.

Τέλος, στον ενδιάμεσο χώρο κινούνται άλλες Ευρωπαϊκές χώρες όπως και η Ελλάδα, όπου δεν είναι ανάγκη να έχει εκλεγεί κανείς βουλευτής για να γίνει υπουργός, αλλά, και εάν είναι ήδη βουλευτής, δεν χρειάζεται να παραιτηθεί από την βουλευτική του ιδιότητα ή να ανασταλεί η εν λόγω ιδιότητα προκειμένου αυτός να ασκήσει τα υπουργικά του καθήκοντα. Κατά την εφαρμογή πάντως τέτοιων ρυθμίσεων, ως υπουργοί διορίζονται κατά κανόνα οι βουλευτές και μόνον κατ' εξαίρεση οι λεγόμενοι εξωκοινοβουλευτικοί υπουργοί (π.χ. Γερμανία, Ιταλία)².

Ως προς την Ελλάδα, σε ένα πρώτο στάδιο, υπό την επίδραση των γαλλικών επαναστατικών Συνταγμάτων (ιδίως αυτού της 22.8.1795) προβλέφθηκε π.χ. στο Σχέδιο Συντάγματος – «Νέα Πολιτική Διοίκησις» του Ρήγα Βελεστινλή (ά. 62 επ., 75), και στο Σύνταγμα Επιδαύρου 1822 (§5²), ένα πενταμελές Διευθυντήριο, που θα ασκούσε καθήκοντα εκτελεστικής εξουσίας και που θα απαρτιζόταν από μέλη εκλεγόμενα «εκτός των μελών του Βουλευτικού» (κατά την διατύπωση στο Σύνταγμα Επιδαύρου 1822).

Οστόσο, στην συνέχεια, με το Σύνταγμα 1844, που διαμορφώθηκε ως επί το πλείστον με βάση την γαλλική συνταγματική Χάρτα της 14.8.1830 και το Βελγικό Σύνταγμα της 7.2.1831, η κατάσταση άλλαξε καθοριστικά και έτσι παρέμεινε έως σήμερα, με συνήθη δηλαδή πρακτική των Ελλήνων πρωθυπουργών να διορίζουν ως υπουργούς τους βουλευτές, χωρίς όμως να υπάρχει διάταξη στο Σύνταγμα που να επιβάλλει κάτι τέτοιο (πρβλ. ά. 81 εδ. α' Συντ. 1844, ά. 78 Συντ. 1911, ά. 90 Συντ. 1927, ά. 78, προτελευταία παράγραφος Συντ. 1952 και ά. 84§7 ισχύοντος Συντ. 1975 – πρβλ. όμως και ά. 88§2 των «Συνταγμάτων» 1968 και 1973, που προέβλεψε (ά.) ότι: «Εξαρέσει του Πρωθυπουργού και των Αντιπροέδρων της Κυβερνήσεως, ουδείς βουλευτής δύναται να διορισθεί μέλος της Κυβερνήσεως ή Υφυπουργός και αν αιόμη παραιτηθεί του βουλευτικού αξιώματος».

Ενδιαφέρον είναι, τέλος, να σημειωθεί ότι, κατά την συζήτηση για την αναθεώρηση του Συντάγματος το 1975, μέσα σε πνεύμα οιονεί παροξυσμού υπέρ της αρχής του κοινοβουλευτισμού, πράγμα εύλογο μετά την πτώση μιας επτάχρονης δικτατορικής διακυβέρνησης,

ορισμένα από τα κόμματα της αντιπολίτευσης (Ενωση Κέντρου–Νέα Δυνάμεις και ΠΑΣΟΚ) υπέβαλαν χωριστές προτάσεις (που όμως δεν υπερψηφίσθηκαν) για να υπάρξει συνταγματική διάταξη ώστε κανείς να μην μπορεί να διορισθεί ή να παραμείνει μέλος της Κυβέρνησης εάν δεν είναι βουλευτής (Πρακτικά Βουλής της 16.4.1975)³.

Πάντως, στις μετέπειτα αναθεωρήσεις του Συντάγματος, το ζήτημα του ασυμβίβαστου των ιδιοτήτων βουλευτή και υπουργού δεν τέθηκε επί τάπητος ως πρόταση από κάποιον κομματικό σχηματισμό, ούτε και συζητήθηκε, έστω και αικροθιγώς, στις αρμόδιες επιτροπές και την Βουλή. Το θέμα του ασυμβίβαστου επανήλθε μόλις στις απαρχές του τρέχοντος αιώνα, αρχικά τον Ιανουάριο 2000, με θετική απόφαση στο Προσυνέδριο της «Νέας Δημοκρατίας», και στην συνέχεια τον Ιούλιο 2011 και εκ νέου τον Απρίλιο 2014, με τις προτάσεις που κατατέθηκαν τότε προς διαβούλευση για την συνταγματική αναθεώρηση από το εν λόγω κόμμα. Επίσης και ο Ιωάννης Βαρβιτσιώτης, διαικειριμένο στέλεχος της Νέας Δημοκρατίας, πρώην υπουργός, βουλευτής και ευρωβουλευτής, ήδη από το 1997, σε βιβλία και συνεντεύξεις του, έχει συμπεριλάβει το υπό συζήτηση θέμα του ασυμβίβαστου στην δέσμη των προσωπικών του προτάσεων για τα συνταγματική αναθεώρηση (π.χ. στο έργο του Συνταγματικοί Στοχασμοί, 2014)⁴.

Ας μη νομισθεί, πάντως, ότι το θέμα αυτό αντιμετωπίζεται θετικά μόνον από την κεντροδεξιά παράταξη. Στο διαδίκτυο μπορεί κανείς εύκολα να εντοπίσει και δημοσιεύματα διανοητών από την αντίπερα όχθη, όπως ο Σταύρος Λυγερός⁵ και ο Βασίλης Ξυδιάς⁶, οι οποίοι τάσσονται αναφανδόν υπέρ του ασυμβίβαστου, με επιχειρήματα που κλιμακώνονται αντίστοιχα από την ανάγκη «απελευθέρωσης» της νομοθετικής εξουσίας, «ώστε να λειτουργήσει ως πραγματικό αντίβαρο στην θεσμική παντοδυναμία της εκτελεστικής εξουσίας», έως το πρόταγμα για «πραγματική διάκριση εξουσιών», με μεταρρυθμίσεις που θα περιλαμβάνουν π.χ. την αυτοδιοίκηση στο δικαστικό σώμα και το ασυμβίβαστο υπουργού - βουλευτή.

Π. Συνταγματική Προσέγγιση

Σκόπιμο είναι στο σημείο αυτό να διερευνηθεί διεξοδικώτερα η σύγχρονη σημασία της αρχής της διακρισης των εξουσιών στον νομικό μας πολιτισμό και στην συνέχεια να επιχειρηθεί η ένταξη τού υπό συζήτηση ασυμβίβαστου βουλευτή - υπουργού στο πλαίσιο αυτής της αρχής.

Η διάκριση των εξουσιών υπήρχε ως ιδέα ήδη στην αρχαία Ελλάδα (Αριστοτ., Πολιτ. Δ' – 1297b) και Ρώμη (Πολυβίου, Ιστορ., VI, 11-18), αλλ' η πλήρης ανάπτυξή της κατά την νεώτερη εποχή έγινε, ως γνωστόν, από τον Montesquieu στο κλασσικό έργο του «Το Πνεύμα των Νόμων» (1748). Ιδίως στο 11^ο βιβλίο, κεφ. VI αυτού του έργου, ο Montesquieu θεωρεί ότι η υπερσυγκεντρωση των εξουσιών σε ένα πρόσωπο ή σε μία αρχή δημιουργεί πρόσφορες συνθήκες για ανάπτυξη δεσποτικών ή τυραννικών καθεστώτων, λόγω του ανέλεγκτου τρόπου με τον οποίο μπορεί σε τέτοιες περιπτώσεις να ασκηθεί η εξουσία. Γ' αυτό και προτείνει την διάκριση, τον διαχωρισμό των εξουσιών στην γνωστή τριμερή μορφή της νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας, ώστε η μία να ελέγχει και να περιορίζει την άλλη.

Υπό την οπτική αυτή γωνία, δικαιώς η αρχή της διάκρισης των εξουσιών (ή, κατά μία άλλη άποψη: αρχή της διάκρισης των λειτουργιών, σύμφωνα και με την διατύπωση του ά. 26 Συντ., χωρίς όμως να είναι εδώ εφικτό να υπεισέλθει κανείς στην γνωστή συζήτηση περί του εάν υπάρχουν μία ή περισσότερες κρατικές εξουσίες⁷) αποτελεί πρωταρχική και μη αναθεωρητέα διάταξη της συνταγματικής μας έννομης τάξης, συνάμα, δε, θεσμική προϋπόθεση της Δημοκρατίας και του Κράτους Δικαίου, αλλά και του σεβασμού των ατομικών δικαιωμάτων⁸ –εν τέλει, δε, ασπίδα προστασίας του πολίτη από τις κάθε είδους καταχρήσεις και αυθαιρεσίες της κρατικής εξουσίας.

Μάλιστα, στη βιβλιογραφία του Συνταγματικού Δικαίου, γίνεται συχνά λόγος για «θεσμικά αντίβαρα», «νομικούς φραγμούς» ή, κατά τον Αριστόβουλο Μάνεση, για «ανασχέσεις και εξισορροπήσεις» (αγγλικά: *checks and balances*, με θεωρητικό πρωτεργάτη τον Αμερικανό James Madison, γερμανικά: *gegensetige Kontrolle*, γαλλικά: *contrepoids*)⁹, έτσι ώστε να περιορίζεται η παντοδυναμία μίας εν τοις πράγμασι ενίστε μονολιθικής κρατικής εξουσίας, συνήθως με την μορφή της «ενός κόμματος αρχής».

Βέβαια, κατά την νεώτερη εποχή –λόγω και της πολυπλοκότητας της σύγχρονης κρατικής εξουσίας- παρατηρείται άμβλυνση της αρχής διάκρισης των εξουσιών και μια –έως έναν βαθμό- διασταύρωσή τους, ώστε να εξασφαλίζεται ισορροπία και ενδεχομένως καλύτερη συνεργασία των οργάνων του κράτους μεταξύ τους¹⁰. Ωστόσο, στην διασταύρωση εξουσιών, όπως ετόνισε ο Μάνεσης στο Συνταγματικό του Δίκαιο¹¹ το 1967, «κρατικά όργανα, αρμόδια συνήθως και κυρίως δια πράξεις αναγομένας εις μίαν συγκεκριμένην εξουσίαν, είναι [μό-

νον] δευτερευόντως αρμόδια και δια πράξεις των οποίων η άσκησις ανήκει κατά κανόνα εις την αρμοδιότητα των οργάνων άλλης εξουσίας». Τονίζεται εδώ ιδιαίτερα η λέξη «δευτερευόντως», που θεωρώ ότι αποτελεί το «κλειδί» στην διασταύρωση των εξουσιών, τουλάχιστον σε κανονιστικό – δεοντολογικό επίπεδο.

Υπό το πρίσμα δηλαδή αυτό, η δεύτερη αρμοδιότητα στην διασταύρωση των εξουσιών πρέπει να είναι δευτερεύουσα και όχι παράλληλη με την άλλη, έτσι ώστε εν τέλει η διάκριση των εξουσιών να διατηρεί τον σκληρό πυρήνα της, την βασική της δηλαδή υπόσταση και λειτουργικότητα. Όμως τούτο δεν φαίνεται να συμβαίνει στην υπό συζήτηση περίπτωση του ασυμβίβαστου.

Πράγματι, μία από τις κομβικές λειτουργίες της εκτελεστικής εξουσίας αποτελεί η σύνταξη νομοσχεδίων τα οποία πρωθυνόνται στην νομοθετική εξουσία προς ψήφιση, ενώ, αντίστοιχα, μία από τις πρωταρχικές λειτουργίες της νομοθετικής εξουσίας είναι ο ενδελεχής έλεγχος και η τυχόν έγκριση των υποβαλλομένων από την εκτελεστική εξουσία νομοσχεδίων. Επομένως, ο υπουργός-βουλευτής που φέρνει ο ίδιος ή άλλος συνάδελφός του στην Βουλή ένα νομοσχέδιο προς ψήφιση και στην συνέχεια το ελέγχει και το ψηφίζει, επιτελεί στην ουσία δύο αντιμαχόμενους και συγκρουόμενους ρόλους, αυτόν του ελεγχόμενου και αυτόν του ελέγχοντος¹², χωρίς βεβαίως να μπορεί να θεωρηθεί ότι κάποιος από τους δύο αυτούς ρόλους είναι δευτερεύων.

Συνεπώς στην περίπτωση του υπουργού-βουλευτή δεν φαίνεται να υπάρχει, κατά την γνώμη μου, αρμονία με την αρχή διάκρισης των εξουσιών. Τουναντίον φαίνεται να ανακύπτει σοβαρή αντίθεση με αυτήν, καθώς απουσιάζει τελείως το «αντίβαρο» ενός άλλου οργάνου, που θα περιόριζε την συγκέντρωση εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας στο ίδιο πρόσωπο, ώστε να αποτρέπονται οι εκ μέρους του προσώπου αύτού αυθαιρεσίες κατά την άσκηση της κρατικής εξουσίας.

Επίσης, δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι επιτρέπεται να συμπεριλαμβάνονται στην τυπολογία της «διασταύρωσης» των εξουσιών ορισμένες κρίσιμες πτυχές της κρατικής δράσης, όπως, οι ελεγκτικές αρμοδιότητες της Βουλής, οι οποίες ωστόσο αποδυναμώνονται με τις αρμοδιότητες του υπουργού ως βουλευτή.

Εξ άλλου, το ασυμβίβαστο υπουργού-βουλευτή δεν είναι απαραίτητο γνώρισμα μόνον των προεδρικών ή ημιπροεδρικών πολιτευμάτων, που έχουν νιοθετήσει από ετών τον εν λόγω θεσμό, καθώς, όπως σημειώθηκε ανωτέρω, υπάρχουν οκτώ τουλάχιστον

Ευρωπαϊκές χώρες με κοινοβουλευτικό πολίτευμα, αλλά και με ταυτόχρονη καθιέρωση του ασυμβίβαστου στο σύνταγμά τους. Την δυνατότητα, άλλωστε, εγκαθίδρυσης ασυμβίβαστου μεταξύ της ιδιότητας του βουλευτή και εκείνης του υπουργού σε κοινοβουλευτικό πολίτευμα, όπως αυτό που ισχύει στην Ελλάδα, αποδέχεται και ο Ευ. Βενιζέλος στο έργο του Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, 2008¹³. Επιπλέον, όπως ορθά επεσήμανε ο Α. Μανιτάκης σε πρόσφατο κείμενό του¹⁴, η καθιέρωση του ασυμβίβαστου θα έχει θετικές επιπτώσεις στο κοινοβουλευτικό πολίτευμα, καθώς «θα ενισχύσει τον ρόλο του βουλευτή και θα αναβαθμίσει το κοινοβούλιο, διότι θα το προσανατολίσει στο κύριο έργο του, στην νομοθετική λειτουργία, και θα του επιτρέψει να ασκήσει ελεύθερα το ελεγκτικό του έργο. Παράλληλα [το κοινοβούλιο] θα μπορεί να λειτουργήσει πραγματικά, ως αντισταθμιστική και εξισορροπητική θεσμική δύναμη απέναντι στην εκτελεστική και κυβερνητική εξουσία».

Εδώ θα μπορούσε κανείς να συμπληρώσει και το επιχείρημα ότι, εφ' όσον οι υπουργοί δεν θα αποτελούν πλέον μέλη της Βουλής και θα ασχολούνται αποκλειστικά πλέον με το κυβερνητικό τους έργο, η μειωμένη ούτως ή άλλως συμμετοχή τους στο έργο της Βουλής θα αναπληρώνεται από τους επιλαχόντες βουλευτές, οι οποίοι αντιθέτως θα μπορούν έτσι να αφιερώσουν ολόκληρο τον χρόνο και τον ενθουσιασμό τους στα κοινοβουλευτικά τους καθήκοντα, χωρίς να θεωρούν την βουλευτική τους ιδιότητα ως ένα μεταβατικό απλώς στάδιο («σκαλοπάτι») για να γίνουν αργότερα υπουργοί - βουλευτές.

Σημειώνεται, τέλος, ότι το ασυμβίβαστο δεν χρειάζεται συνταγματική ρύθμιση (όπως διαπιστώθηκε ανωτέρω, το ισχύον σύνταγμα δεν περιέχει ειδική επί του θέματος διάταξη) και μπορεί, άρα, να θεσπισθεί με απλό νόμο.

III. Οι Ελληνικές Ιδιαιτερότητες

Υπάρχει, όμως, και μια άλλη διάσταση του προβλήματος, ιδίως σε σχέση με την Ελληνική πραγματικότητα, που συνηγορεί για την υιοθέτηση του ασυμβίβαστου. Στο μέτρο, δηλαδή, κατά το οποίο οι συνταγματικές ρυθμίσεις θα πρέπει, όπως ορθά υποστηρίζεται από τον Ξ. Κοντιάδη¹⁵, να ανταποκρίνονται στην πολιτική πραγματικότητα, αναγκαία καθίσταται η έρευνα τού κατά πόσον συμβάλλει στην επίλυση κρίσιμων προβλημάτων της χώρας, ή αντιθέτως τα επιδεινώνει, η ακολουθούμενη πρακτική του διορισμού βουλευτών σε θέσεις υπουργών.

Στο ειδικώτερο αυτό πλαίσιο προβληματισμού, ο Α. Μανιτάκης, στο προαναφερθέν κείμενό του, επικεντρώνοντας την προσοχή του στον τρόπο με τον οποίο ασκούνται συνήθως τα υπουργικά καθήκοντα στην Ελλάδα, υπογραμμίζει και τα ακόλουθα: Η καθιέρωση του ασυμβίβαστου είναι «πρωταρχικής σημασίας για μια ουσιαστική αλλαγή στα κοινοβουλευτικά μας ήθη και για μια σοβαρή ρήξη με το πελατειακό σύστημα, που είναι η βασική αυτία της βαθιάς κρίσης αξιοποιητικών που διέρχεται το πολιτικό σύστημα και ειδικά τα κόμματα (...). Θα απαλλάξει ακόμη τους βουλευτές από το βάρος των προσωπικών εξαρτήσεων και της αναζήτησης της σταυροδοσίας μέσω αποκλειστικά των προσωπικών εξυπηρετήσεων».

Βέβαια, οι προσωπικές αυτές εξυπηρετήσεις είναι ορισμένες φορές ακόμη και δικαιολογημένες, όταν δηλαδή απαιτείται η επιτάχυνση κάποιων νόμιμων διαδικασιών που προσκρούουν στην ανάλγητη ψυχρότητα μιας περίπλοκης γραφειοκρατίας. Το πράγμα, όμως, αλλάζει, όταν με τις πολιτικές παρεμβάσεις του υπουργού - βουλευτή και τις εν γένει πελατειακές σχέσεις πρωθυΐνται για διορισμό, προαγωγή ή ευμενή μετάθεση άτομα μετρίων ικανοτήτων, που απλώς τυχαίνει να γνωρίζουν κάποιους ανθρώπους σε θέσεις-κλειδιά.

Είναι προφανές ότι κάτι τέτοιο αποτελεί βάναυση προσβολή των αρχών της αξιοκρατίας και, κατ' επέκταση, προσβολή του αισθήματος δικαίου των πολιτών και εν τέλει της κοινωνικής συνοχής, ενώ, από την άλλη πλευρά, οδηγεί σε κοινωνική νοοτροπία παρασιτισμού, αποδυνάμωση των δημόσιων θεσμών υπέρ των παρακαμπτηρίων οδών της συναλλαγής και, ακόμη, σε υπερφόρτωση του Δημόσιου Τομέα με μέτριους και υπεράριθμους υπαλλήλους, που, αντί να παράγουν αποδοτικό έργο και να εξυπηρετούν τους πολίτες, καταλήγουν να συνιστούν πρόσκομμα στην καλή λειτουργία των δημόσιων υπηρεσιών αλλά και σοβαρή οικονομική επιβάρυνση για τον Έλληνα φορολογούμενο¹⁶.

Οι οδυνηρές συνέπειες του πελατειακού φαινομένου, που κατά την άποψή μου αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους λόγους για την σημερινή παρακαμπή κρίση της χώρας, έχουν επισημανθεί εδώ και δεκαετίες από κορυφαίους Έλληνες στοχαστές, όπως π.χ. ο Αδ. Κοραής στα διεισδυτικά σχόλιά του για το Ελληνικό Προσωρινό Σύνταγμα Επιδαύρου του 1822¹⁷: «...οι πολίται, εις δορυφόρους και κόλακας της Κυβερνήσεως, φθειρόμενοι και φθείροντες, πωλούμενοι και πωλούντες ο ένας τον άλλον, έως να πωλήσωσι και την κοινήν της πολιτείας ελευθερίαν».

Επίσης και ο Εμμ. Ροΐδης, από την πλευρά του, δίνει τον ακόλουθο ορισμό στη λέξη «κόμμα» κατά την ...ελληνική του όρου αντίληψη: «[Κόμμα είναι] ομάς ανθρώπων ειδότων [=γνωριζόντων] ν' αναγιγνώσκωσι και ν' ανορθογραφώσιν, εχόντων χείρας και πόδας υγιείς, αλλά μισούντων πάσαν εργασίαν, οίτινες, ενούμενοι υπό έναν οιονδήποτε αρχηγόν, ζητούσι ν' αναβίβασωσιν αυτόν δια παντός μέσου εις την έδραν του πρωθυπουργού, ίνα παράσχη αυτοίς τα μέσα να ζώσιν χωρίς να σκάπτωσιν»¹⁸.

Βέβαια, όπως σημειώνει σε δημοσίευμα της Νέας Πολιτικής ο δημοσιογράφος Γιάννης Μαρίνος¹⁹, που παραθέτει επίσης σε κείμενό του αυτό το κλασικό απόφθεγμα του Ροΐδη περί Ελληνικού κόμματος, «ίσως η πλειονότητα [των δημοσίων υπαλλήλων], μολονότι αδικούμενοι και ενίστε χλευαζόμενοι από τους εκλεκτούς του πελατειακού συστήματος, εργάζονται σκληρά και ευσυνείδητα». Όμως, όπως παρατηρεί ο ίδιος αμέσως πριν, «μέσα στο δημόσιο, και ο πιο ενθουσιώδης και φιλότιμος βαθμιαία αποθαρρύνεται και αδρανοποιείται μέσα στην διαδικασία της αχρηστεύσεως των καλών από τους κακούς, καθώς λειτουργεί και εκεί σχεδόν χωρίς εξαίρεση ο νόμος του Γκρέσαμ (το κακό νόμισμα διώχνει το καλό)».

Η διαχρονικότητα του πελατειακού κράτους και η παντοδύναμη παρουσία του στην Ελληνική ζωή και σήμερα, όπως και τότε, προκύπτει και από μαρτυρίες ορισμένων εξεχόντων Ελλήνων στοχαστών, οι οποίοι –συνήθως λόγω και προσωπικής εμπειρίας- γνωρίζουν τα Ελληνικά πολιτικά πράγματα εκ του σύνεγγυς. Πρόκειται για μαρτυρίες που είναι πράγματι πολύτιμες, καθώς με αυτές γίνονται ακόμη περισσότερο κατανοητά τα ολέθρια αποτελέσματα από τις δοσοληψίες με ψηφοφόρους στα γραφεία των υπουργών – βουλευτών. Έτσι, ο Στ. Ράμφος σε συνεντεύξεις του το 2014²⁰ υπογραμμίζει ότι «Το πολιτικό σύστημα δεν αφήνει [το κράτος] να διαδραματίσει τον ιδιαίτερο ρόλο του οπότε αντί παροχής υπηρεσιών στους πολίτες προσφέρει εξυπηρετήσεις στους κομματικούς φίλους. Αν παραβλέψουμε αυτή την κρίσιμη παράμετρο, δεν θα καταλάβουμε ποτέ γιατί βρισκόμαστε μονίμως σε κρίσι». Σε αντίστοιχο μήκος κύματος κινείται και ο Κ. Σκανδαλίδης, ο γνωστός βουλευτής και πρώην υπουργός, στο ενδιαφέρον βιβλίο του Οι Έλληνες. Τετράδια Πατριδογνωσίας (2012)²¹: «...Δίδαγμα της συνταγματικής μας ιστορίας είναι ότι (...) όλες οι αλλαγές και οι μεταρρυθμίσεις, από τις πιο συντηρητικές έως τις πιο ριζοσπαστικές, ενώ ξεκινούσαν με την δυναμική που προσέφερε η λαϊκή υποστήριξη, ουδέποτε σχεδόν ολο-

κληρώνονται. Το πελατειακό κράτος υπερνικούσε τους θεσμούς, ο κρατισμός απορροφούσε τις μεταρρυθμίσεις, τα κόμματα ενσωματώνονταν στις κρατικές και εξουσιαστικές δομές και το τελικό αποτέλεσμα ήταν πάντοτε μια ημιτελής και ατελέσφορη δημοκρατία με ανολοκλήρωτους και ασθενικούς θεσμούς». Τέλος και ο Αλέκος Παπαδόπουλος, πρώην υπουργός – βουλευτής, που όχι λίγες φορές τόλμησε να πάει κόντρα στο ρεύμα και να πει με παρρησία την γνώμη του, τονίζει στο έργο του Πολεμώντας τον επόμενο Πόλεμο (2014)²² και τα εξής: «Το πολιτικό σύστημα είναι αυτό που, από την εθνική ανεξαρτησία μέχρι σήμερα, θεωρεί την δημόσια διοίκηση ως δεξαμενή ψηφοθηρικής πελατείας για την αναπαραγωγή του. Είναι αυτό που καταρρακώνει γενιές ολάκερες ελληνοπαίδων συναλλασσόμενο μαζί τους για μια θέση στο Δημόσιο και στην συνέχεια για όλες τις δια βίου προαγωγές τους. Είναι αυτό το οποίο εξοβέλισε κάθε έννοια αξιοκρατίας και αξιολόγησης του παραγόμενου έργου στην Δημόσια Διοίκηση, την οποία έχει υποκαταστήσει με την κομματική αξιολόγηση και υποταγή» (οι υπογραμμίσεις από τον ίδιο).

Οστόσο, η συνύπαρξη υπουργικού αξιώματος και βουλευτικής ιδιότητας στο ίδιο πρόσωπο, πέρα από την υπόθαλψη ενός αναξιοκρατικού και αντιθεσμικού πελατειακού συστήματος, οδηγεί και σε άλλα αρνητικά επακόλουθα, που έχουν άμεσο αντίκτυπο στην ίδια την καλή λειτουργία του κράτους και περιγράφονται παραστατικά από τον επίσης πρώην υπουργό – βουλευτή Ιωάννη Μ. Βαρβιτσιώτη τόσο στα παλαιότερα έργα του Η Ελλάδα μπροστά στο 2000 (1998) και Η αναγκαία Αναθεώρηση. Για ένα σύγχρονο Σύνταγμα (2006), όσο και στο προαναφερθέν πρόσφατο έργο του Συνταγματικοί Στοχασμοί (2014). Συγκεκριμένα, κατά τον συγγραφέα, η σύμπτωση των δύο ιδιοτήτων, υπουργού και βουλευτή, αναγκάζει εν πρώτοις τον πολιτικό να ασχολείται με επιμέρους ζητήματα των ψηφοφόρων του, αντί να μένει απερίσπαστος στα υπουργικά του καθήκοντα και να υλοποιεί τους προγραμματικούς στόχους του υπουργείου του. Επιπλέον, ο υπουργός – βουλευτής αποφέυγει να λαμβάνει αποφάσεις με πολιτικό κόστος και να προχωρεί στις αναγκαίες για τον τόπο πραγματικά αναγκαίες μεταρρυθμίσεις, καθώς θεωρεί ότι αυτό μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην επανεκλογή του ως βουλευτή (σε παρόμοια κατεύθυνση κινούνται και οι απόψεις του Μελέτη Μελετόπουλου, διακεκριμένου πολιτικού αναλυτή και πολιτικού επιστήμονα²³). Βέβαια, ο Βαρβιτσιώτης καταθέτει στα έργα του και την ριζοσπαστική πρόταση

να καθιερωθεί κώλυμα υποβολής υποψηφιότητας του υπουργού στην εκλογική περιφέρεια στην οποία είχε εκλεγεί, προτού γίνει υπουργός. Η πρόταση αυτή είναι εύστοχη, ως δραστικό μέτρο περιορισμού του πελατειακού κράτους, και κινείται προφανώς στην ίδια κατεύθυνση με τα λεγόμενα κωλύματα εικλογιμότητας του ά. 56 Συντ. για γενικούς ή ειδικούς γραμματείς υπουργείων κ.λπ. Ωστόσο μια τέτοια πρόταση προϋποθέτει αναθεώρηση του Συντάγματος, πράγμα το οποίο δεν φαίνεται εφικτό στο προσεχές μέλλον.

Αλλά, τότε, εύλογα ανακύπτει το ερώτημα: ποιά η ωφέλεια να καθιερωθεί το ασυμβίβαστο και να αναστέλλεται η βουλευτική ιδιότητα του υπουργού, εάν κατά τα λοιπά ο υπουργός θα παραμένει ανεμπόδιστος στο υπουργικό του γραφείο να καλλιεργεί τις πελατειακές του σχέσεις, προκειμένου να εξασφαλίσει την προσεχή επανεκλογή του ως βουλευτή;

Η απάντηση στο ερώτημα είναι ότι, ήδη, η νομοθετική καθιέρωση του ασυμβίβαστου μπορεί αφ' εαυτής να εκπέμψει προς τους πολίτες και τους θεράποντες του πολιτικού μας συστήματος το ισχυρά συμβολικό μήνυμα ότι κάτι επιτέλους αλλάζει στην αντίληψή μας περί κράτους και περί πελατειακών σχέσεων, όπως αντίστοιχα συνέβη έως έναν βαθμό με την καθιέρωση του ΑΣΕΠ για τις προσλήψεις στο Δημόσιο το 1994. Θα υπάρχει δηλαδή μια επίσημη καταδίκη του πελατειακού συστήματος από τον ίδιο τον Νομοθέτη, μέσω των εκπροσώπων τού εθνικού κοινοβουλίου. Και αυτό θα είναι κάτι που δεν θα μπορεί να αγνοήσει πλέον ο υπουργός, όταν θα θέλει να συναλλάσσεται με τους ψηφοφόρους του. Ούτε βεβαίως θα μπορεί να επικαλείται ελαφρά τη καρδιά ότι μια τέτοια νομική δέσμευση δεν τον δεσμεύει ηθικά και ότι δεν αποτελεί –σε τελευταία ανάλυση– κριτήριο της ίδιας της ηθικής του υπόστασης ως πολιτικού, ο οποίος ασφαλώς δεν θα ήθελε να του αποδοθεί το στίγμα του «πολιτικάντη» ή του «παλαιοπολιτικού».

Πάντως, είναι γεγονός ότι η καθιέρωση του ασυμβίβαστου από μόνη της θα είναι απλώς ένα πρώτο βήμα, το μήνυμα, δηλαδή ότι αποκόπτεται ο ομφαλίος λώρος που συνδέει κατά κανόνα τον βουλευτή με τους ψηφοφόρους του. Για να υπάρξει, όμως, ουσιαστική αντιμετώπιση του πελατειακού κράτους, είναι αναγκαίο να θεσπισθούν και άλλα συνδυαστικά μέτρα, που όλα μαζί θα στοχεύσουν στην αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού στο Ελληνικό Κοινοβούλιο, όπως π.χ. η μείωση του αριθμού των βουλευτών σε 200 και η ταυτόχρονη αναδιάταξη των εικλογικών περιφερειών, με το σπάσιμο τους σε ολιγοεδρικές (πρόταση Αντ.

Μανιτάκη στο προαναφερθέν ανωτέρω, σελ. 9, κείμενό του). Επίσης, θα μπορούσε στο ίδιο πλαίσιο μεταρρυθμίσεων να επεκταθεί κάπως και η «λίστα» των προτεινόμενων από ένα κόμμα υποψηφίων βουλευτών, αρκεί βέβαια τα κριτήρια επιλογής των υποψηφίων βουλευτών να έχουν αξιοκρατική θεμελιώση.

Πιστεύεται ότι με τα μέτρα αυτά, που μπορούν όλα να περιβληθούν την απλή μορφή νόμου, χωρίς δηλαδή να χρειάζεται συνταγματική αναθεώρηση, θα γίνει επιτέλους κάποια αρχή. Και ότι θα διαμορφωθεί μια νέα πολιτική νοοτροπία, στο πλαίσιο της οποίας οι πολιτικοί μας θα προτείνονται πλέον και θα επιλέγονται πρωτίστως από τον κύκλο εκείνων των προσώπων που αγνοούν το πολιτικό κόστος, και που αντί να σκέπτονται την επόμενη τετραετία, θα έχουν στο ματάλο τους την επόμενη γενιά ελληνοπαίδων, αυτήν δηλαδή ακριβώς, της οποίας το μέλλον έχει ήδη σε μεγάλο βαθμό υποθηκευθεί και θυσιασθεί με ευθύνη των γονέων τους...

1 Βλ. Κ. Χρυσόγονου, Σχεδίασμα εκδημοκρατισμού: Δώδεκα σκέψεις για μια άλλη αναθεώρηση, στο συλλογικό έργο: Ξ. Κοντιάδη (επιμ.), Δημοκρατία, Σύνταγμα, Ευρώπη στην εποχή της κρίσης, Αθήνα: Σαββάλας, 2012, σελ. 74-91: 79-80.

2 Πρβλ. Constance Grewe & Hélène Ruiz Fabri, *Droits constitutionnels européens*, Paris: P.U.F., 1995, ίδιως σελ. 526-527 και Gordana Siljanovska-Dankova & Tanja Karamisheva-Jovanovska, *Report on Democracy, limitation of mandates and incompatibility of political functions*, Venice Commission, Strasbourg, 31.1.2013, ίδιως σελ. 14 επ., προσβάσιμο και στο διαδίκτυο. Αξιέπαινη και η προσπάθεια των Κώστα Γ. Μαυριά & Αντ. Μ. Παντελή, Συνταγματικά Κείμενα, Ελληνικά και Εένα, Αθήνα/ Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, γ' έκδ. 1996, όπου παρατίθενται τα κείμενα όλων των συνταγμάτων της Ελλάδας, καθώς και των συνταγμάτων ή συνταγματικών θεσμών (εν όλω ή εν μέρει) του Ηνωμένου Βασιλείου, των ΗΠΑ, της Γαλλίας, του Βελγίου, της Ελβετίας, της Γερμανίας, της Ιταλίας της Πορτογαλίας, της Ισπανίας, της Τουρκίας, της Κίνας, καθώς και των Δημοκρατιών που δημιουργήθηκαν ή αναδιοργανώθηκαν στην Ανατολική Ευρώπη μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ το 1999. Πάντως οι αναφορές των συνταγματικών ρυθμίσεων που γίνονται στην παρούσα εργασία έχουν ως βάση τα επίσημα κείμενα συνταγμάτων της κάθε χώρας που ανευρίσκονται σήμερα στο διαδίκτυο.

3 Βουλή των Ελλήνων, Πρακτικά των Συνεδριάσεων της

- Ολομελείας της Βουλής των Συζητήσεων επί του Συντάγματος 1975, Εθν. Τυπογραφείον, Αθήναι, Αύγουστος 1975.
- 4 Ιωάνν. Μ. Βαρβιτσιώτη, Συνταγματικοί Στοχασμοί, Πρόλογος Αντ. Μανιτάκη, Αθήναι/ Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 35-40.
 - 5 Σταύρου Λυγερού, Ένα ασυμβίβαστο που ανοίγει προοπτικές, εφημ. «Καθημερινή» της 27.4.2012, προσβάσιμο και στο διαδίκτυο.
 - 6 Βασ. Ευδιά, Ασυμβίβαστο υπουργών – βουλευτών, εφημ. Ελευθεροτυπία της 4.2.2013, προσβάσιμο και στο διαδίκτυο.
 - 7 Πρόκειται, βεβαίως για την γνωστή αντιπαράθεση περί του εάν υπάρχει μία ενιαία, καθολικώς ενωμένη κρατική εξουσία με τριπλό πρόσωπο (*trias politica* κατά τον Kant στην Θεωρία Δικαίου, §45), οπότε οι κρατικές λειτουργίες τελούν σε σχέση αλληλοσυμπλήρωσης (πρόκειται για μια περισσότερο κεντρο-ευρωπαϊκή προσέγγιση), ή εάν αντιθέτως υπάρχουν τρία διακριτά μεταξύ τους συμπλέγματα εξουσίας, που λειτουργούν μεταξύ τους με σχέση αλληλοελέγχου και αλληλοεξισορρόπησης (περισσότερο βορειο-αμερικανική προσέγγιση) – πρβλ. Αντ. Μανιτάκη, Κράτος Δικαίου και Δικαστικός Ελεγχος της Συνταγματικότητας, Θεσσαλονίκη: ειδ. Σάκκουλα, 1994, σελ. 312 επ.
 - 8 Πρβλ., Αντ. Μανιτάκη, όπ.π., 1994, σελ. 311 επ. και 328 επ.
 - 9 Εν. Βενιζέλος, όπ.π., 2008, σελ. 391 και διεξοδικώτερα: Γιάννη Α. Τασόπουλου, Τα θεσμικά αντίβαρα της εξουσίας και η αναθεώρηση του συντάγματος, Αθήναι/ Θεσσαλονίκη: εκ. Σάκκουλα, 2007, ιδίως σελ. 15 επ., όπου και ταξινόμηση των θεσμικών αντιβάρων κατά περιεχόμενο, φορέα, νομικοπολιτική λειτουργία κ.λπ. Με συνοπτικό τρόπο και σύμφωνα με την φρασεολογία του Madison, σε συντάγματα όπου τα θεσμικά αντίβαρα λειτουργούν αποδοτικά, «οι εξουσίες διακυβέρνησης είναι έτσι χωρισμένες και εξισορροπημένες μεταξύ των διαφόρων σωμάτων, ώστε να μην μπορούν να υπερβούν τα νομικά των όρια, χωρίς να ελέγχονται και να περιορίζονται αποτελεσματικά από τις άλλες» (Γιάννης Τασόπουλος, όπ. π., σελ. 24). Βέβαια, κλασική και πρωτοποριακή διατριβή στο θέμα αυτό θεωρείται το έργο του Αριστ. Μάνεση Αι εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος, τ. I (1956), τ. IIa (1961) και τ. IIb (1965), που επανεκδόθηκε από τις εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα το 1991.
 - 10 Αντ. Μανιτάκης, όπ.π., 1994, σελ. 317 και σημ. 62.
 - 11 Αριστ. Μάνεση, Συνταγματικόν Δίκαιον. Πανεπιστημιακαί Παραδόσεις, Αθήναι/ Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1967, σελ. 356, κατά παραπομπή από Αντ. Μανιτάκη, όπ.π., 1994, σελ. 316.
 - 12 Η πατρότητα του επιχειρήματος αυτού ανάγεται στον Στρατηγό de Gaulle, σε λόγο που εκφώνησε στην Bayeux το 1946 –βλ. Ch. Debbasch/ J.-M. Pontier/ J. Bourdon/ J.-Cl. Ricci, *Droit constitutionnel et Institutions politiques*, Paris: Economica, 1990³, σελ. 751.
 - 13 Σελ. 386.
 - 14 Πρόκειται για τον Πρόλογο που έγραψε ο Αντ. Μανιτάκης στο έργο του Ιωάννη Μ. Βαρβιτσιώτη Συνταγματικοί Στοχασμοί, 2014, σελ. VII-XVI: XIII-XIV.
 - 15 Ε. Κοντιάδη, Το ανορθολογικό μας Σύνταγμα. Πιατί απέτυχαν οι πολιτικοί θεσμοί, Αθήναι: Παπαζήσης, 2015.
 - 16 Δεν υπάρχει βέβαια δυνατότητα στον περιορισμένο χώρο αυτής της μελέτης να επιχειρηθεί η διεξοδική ανάλυση του προβλήματος των πελατειακών σχέσεων σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο. Χρήσιμη είναι πάντως εδώ η υπόμνηση μιας διάκρισης, επάνω στην οποία επικεντρώνεται και η νεώτερη επί του θέματος επιστημονική συζήτηση, δηλαδή η διάκριση των σχέσεων των εργαζομένων με το πολιτικό σύστημα σε σχέσεις «με οριζόντιο τρόπο» (συνδικάτα κ.λπ.) και σε σχέσεις με «κάθετο τρόπο» (επιλεκτικές, προσωπικές ή οικογενειακές σχέσεις με μέλη των τοπικών και εθνικών πολιτικών ελίτ). Βλ. ιδίως Νίκου Μουζέλη, Ταξική δομή και σύστημα πολιτικής πελατείας: Η περίπτωση της Ελλάδας, στο συλλογικό έργο: Γιώργ. Δ. Κοντογιώργη (επιμ.), Κοινωνικές και Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα, Αθήναι: Εξάντας, 1987, σελ. 113-150: ιδίως 146 επ., κατά παραπομπή από την μελέτη του Δ. Α. Σωτηρόπουλου «Πελατειακές σχέσεις και νέες μορφές πολιτικής συμμετοχής: Μια δύσκολη συμβίωση», 2007, σελ. 5, προσβάσιμη στο διαδίκτυο. Στο ίδιο πλαίσιο, σημαντική είναι και η συμβολή του Χρυσάφη Ι. Ιορδάνογλου Κράτος και ομάδες συμφερόντων. Μια κριτική της παραδεδεγμένης σοφίας, Αθήναι: Πόλις, 2013.
 - 17 Αδαμ. Κοραή, Σημειώσεις εις το Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος του 1822 έτους, επιμ. Φ. Βολίδου, εν Αθήναις, 1933, σελ. 52.
 - 18 Βλ. Άπαντα Εμμ. Ροΐδη με επιμ. Ε.Π. Φωτιάδου, Αθήναι: εκδ. Βίβλος, τ. Β', 1955, σελ. 670-671, αρχικά στην εφημ. Ασμοδαίος της 8.6.1875.
 - 19 Γιάννη Μαρίνου, Οι βλαβερές συνέπειες του πελατειακού κράτους, περ. Νέα Πολιτική, τχ. 12, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2014, σελ. 10-18: 16.
 - 20 Στέλιου Ράμφου, Η Νίκη σαν Παρηγοριά, Αθήναι: εκδ. Αρμόδιος (Μούσες) 2015³, σελ. 84 και 225.
 - 21 Αθήναι: εκδ. Καστανιώτη, σελ. 144.
 - 22 Αθήναι: Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις, σελ. 119.
 - 23 Μελέτη Μελετόπουλου, Να θεσπιστεί ασυμβίβαστο υπουργού-βουλευτή, εφημ. «Κόντρα» της 22.2.2015. Αντίστοιχη αρθρογραφία του ιδίου και στον ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΤΥΠΟ, ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ κλπ.